

Пример методической записи при чтении статьи:

Система – это упорядоченное множество. Вводный урок.

Определенный порядок чисел. Числа – сопоставить два ряда. Вопросы: «Чем различаются два ряда чисел?», «В каком из рядов очевиден порядок?» Вопросы – до определения системы.

Вопросы: «Из каких элементов состоит язык?», «Можно ли считать язык системой? Почему?»

Язык – сложная система. Единицы языка в системе. Законы. Подсистемы языка.

Читая текст в методическом журнале, учитель отбирает ту информацию, которую представит на уроке школьникам, проникается замыслом автора статьи и планирует средства его передачи. Вот фрагмент урока по данной теме.

Мы изучаем не просто слова, звуки, предложения, мы изучаем, что очень важно, систему языка. Что такое система? Вы встречались с этим понятием в математике. Посмотрите на два ряда чисел. В котором из них числа расположены в определенном порядке? Конечно, во втором. Тут каждое последующее число больше предыдущего в два раза. Это закон для чисел данного ряда. А сам ряд – система чисел. Язык также состоит из определенных элементов, единиц. Каких? Можно ли считать язык системой? Почему? Находятся ли единицы языка в определенных отношениях? Подчиняются ли они законам? Система языка очень сложна. В ней есть свои элементы: звуки, значимые части слов, слова, предложения. Например, звонкие согласные всегда оглушаются на конце слова. Это закон. Приставка обязательно стоит перед корнем, а суффикс – после корня. Это тоже закон. Каждое слово является определенной частью речи. А члены предложения чаще всего также выражаются словами определенной части речи. Единиц языка очень много. И они образуют подсистемы внутри одной системы языка: фонетическую, лексическую, грамматическую. И каждая подсистема изучается в особом разделе науки о языке: фонетике, лексике, грамматике.

Планирование речи на основе методической статьи изменило первоначальную структуру представленного в статье знания. Знания о языке как системе предьявляется как система познавательных задач.

Связь «автор текста предмета знания - учащийся» характерна преимущественно для дистанционных форм учебно-педагогической коммуникации (электронная лекция, компьютерная видеоконференция, электронная консультация, электронный семинар, электронная учебная игра, электронный проект, практикумы и лабораторные работы при сетевом обучении и т. п.). Учащиеся работают с гипертекстом (ГТ) – целостным информационным массивом, структурными единицами которого выступают взаимосвязанные методом прямого включения бинарные информационные данные любого вида (текстовые, графические, аудиальные и пр.). В нем обычно реализуются два элемента, которые обозначаются следующим образом: 1) отдельная информационная единица – фрагмент (узел, гнездо, лексия, абзац и пр.); 2) гипертекстовая ссылка – средство, делающее возможным переход от одной информационной единицы к другой. Интертекстуальность как свойство ГТ выражается в ситуативной визуализации связей с другими текстовыми массивами. Гипертекстуальность выступает не как простое объединение отдельных текстов при помощи гиперссылок, не компьютерное средство реализации интертекстуальности, а как экспликация имплицитно заложенной информации с помощью четких связей (ссылок), которые образуют особую систему, характеризующуюся потенциальной открытостью и незавершенностью. Связи гипертекста демонстративны и наглядны, и вне системы он не существует. Это своего рода «имплантированная интертекстуальность» (С. Корнев) – по контрасту с естественной, заключенной в самом тексте. Система ссылок гипертекста, их объем, формулировка, семантическая соотнесенность с текстами, которые они вызывают, и даже способы их реализации – все это является частью авторского замысла, именно это отсутствует в традиционном тексте. «Гипертекстуальные связи двух текстов демонстрируют отказ от принципа центрации: смена перспективы меняет претекст и интертекст местами, следовательно, они находятся не в статическом отношении противостояния и предшествования, а в динамическом отношении взаимообратимости» [Масалова 2003: 18].

Межтекстовые связи в учебно-педагогическом дискурсе многообразны и разноуровневы. Они различаются в традиционных письменных и электронных (мультимедийных) текстах и определяются жанром учебно-педагогического дискурса.

Литература

1. Гордиевский А. А. Категория интердискурсивности в научно-дидактическом тексте (на материале лекций на русском и немецком языке): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Тюмень, 2006. – 19 с.
2. Десеява Н. Д. Педагогическая речь как средство обучения // Теоретические и прикладные проблемы педагогического общения. – Саранск: Мордов. гос. пед. ун-т, 1999. – С. 5-63
3. Каминская М. В. Методика экспертной оценки диалогического взаимодействия учителя и ученика на уроке развивающего образования // Библиотечка журнала «Вестник образования России». – 2004. – № 11. – С. 1-88.
4. Масалова М. В. Гипертекстуальность как имманентная текстовая характеристика: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ульяновск, 2003. – 23 с.
5. Михайлова Е. В. Интертекстуальность в научном дискурсе (на материале статей) // Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1999. – 21 с.
6. Фатеева Н. А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности. – М.: КомКнига, 2006. – 280 с.

Чолан В. Я., Петренко В. О.

СИНТАКСИС В МАСШТАБІ ФОРМУВАННЯ НОВОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВИХ ДОКУМЕНТІВ У НОВІТНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ

В основі диференціації загальнонаціональної мови на підсистеми відповідно до специфічних угруповань користувачів лежить професійна неоднорідність суспільства. Зокрема, комунікаційні потреби військового соціуму на українському автохтонному ґрунті забезпечені існуванням фахової субмови як системного різновиду національної мови. Обсяг цих потреб в ретроспекції воєнних і мирних періодів історії національної армії залежить від характеру складових теорії і практики військової справи. До широкого спектру діяльності збройних сил належать вербальні способи управління військами, вишколу, навчання та виховання особового складу,

стратегія і тактика оперативного мистецтва, процеси бойового й тилового забезпечення бойових дій, модифікації військової техніки, озброєння, а також підготовки захисту населення на випадок війни [1, с. 4]. Цими формантами визначається річище функціонування військової субмови, і одночасно вони стають джерелами її живлення та об'єктами спрямування.

Армія як суб'єкт і об'єкт професійної мовної підсистеми неможлива поза державою. Національна держава є наріжним каменем на шляху розбудови Збройних Сил України, які, в свою чергу, стають запорукою збереження всіх, у тому числі, власне мовних, атрибутів державності. Зміни концептуальних параметрів армії спричиняють зміни у військовій субмові.

Актуальність наукових студій у цьому напрямку зумовлена вектором до виокремлення документальної військової спадщини України ХХ сторіччя з російського контексту і створення цілісної картини автохтонних особливостей військового офіційного синтаксису. **Мета** роботи – визначення стилістично маркованих словосполучень та їх синтаксичних функцій у граматичній будові перших військових документів, що справили значний вплив на формування комунікативних засад в офіційній сфері української армії.

Синтаксичний аспект українських офіційних документів розглянуто як **предмет дослідження** з урахуванням комплексу мовних та позалінгвальних чинників формування вербального простору українського війська.

Україна тривалий час була позбавлена власних військових архівів, які зберігалися поза її межами, почасти тому документальні джерела національної військової традиції не становили **об'єкт** лінгвістичного аналізу. Проголошення державної незалежності в 90-х роках ХХ століття пов'язане зі скасуванням заборони на вивчення історичних шляхів української армії та мовної підсистеми за часів Центральної Ради, Гетьманату й Директорії [3, с. 6]. Документи цієї доби надали лінгвістам цінний матеріал для наукового огляду мовної політики Української Народної Республіки, дипломатичної лексики періодів Центральної Ради, Гетьманату й Директорії УНР, фразеологічних одиниць, характерних для тогочасних зразків офіційно-ділового стилю [9, 18 с.; 4, 16 с.; 11, с. 204-208; 12, с. 58-71]. Перші офіційні документи у військовій сфері зафіксували початковий період становлення Збройних Сил української держави в 1917-1918 роках і заклали підвалини військової мовної підсистеми. Питання, що стосуються їх синтаксичного ладу, чекають на всебічно обґрунтовані відповіді.

Мовна ситуація на Україні під час Першої світової війни 1914 року складалася неоднозначно. Як писала газета «Речь» в березні 1917 року, *«нема ні одного національного руху в Росії, до якого б старий лад ставився б з таким цинізмом і байдужістю, як до українського руху. Від 1876 до 1905 року було заборонено, часами без усяких виїмків, друкувати щось в українській мові. Від початку сеї війни пресу заборонено. До неї приложено було заборону раніше, ніж до німецької мови. Бюрократичні неукі не соромилися в своїх неофіційних актах висміювати українську мову, що має свою історію, свою літературу»* [10, с. 67]. Тобто, 4 млн. вояків-українців, призваних на початку війни до лав діючої армії, були позбавлені *«всього голосного друкованого слова на українській мові; за одну належність до української нації їх садовили у тюрми, гнали в скотячих вагонах у заслання, мордували місяцями в страшних участках»* [2, с. 37]. Цілком зрозуміло, що падіння російської імперії вивільнило прагнення нації до самовизначення, й обопільні зусилля військовиків та владних структур до українізації військових частин набувають інтенсивності. За словами члена тодішнього військового комітету В. Винниченка, *«по всій дієвій і російській армії українець-салдат заворушився, заомонів і став домагатися затвердження й узаконення своєї вибухлої національної свідомості в певних організаційних формах»* [2, с. 126]. Так, у квітні 1917 року на київських збірних пунктах зібралося близько 3000 солдатів з вимогами відправити їх на фронт як українську військову частину, назвавши її *«Першим полком імени Богдана Хмельницького»* [4, с. 24]. Послідовні намагання військової спільноти почати розбудову української армії та відповідної підсистеми мовного спілкування знайшли відображення в резолюціях військового комітету Центральної Ради [10], першого українського з'їзду представників від усіх військових організацій, товариств і просто військових частин українського складу, як з фронту, так і з тилу [10], наказах по Військовому Генеральному Секретарству Української Народної Республіки [7, 8].

Синтаксична структура аналізованої пам'ятки позначена рисами живої української народної мови, зокрема, особливості київської говірки, виявлені в мовних одиницях різних рівнів, поєднуються з функціонально-стильовими зворотами офіційних текстів (*«признаючи українізацію війська невіддільною частиною сеї програми», «3000 салдатів, котрі випадково без усякої агітації з боку українських організацій, без відомости військових властей, зібралися в Київі», «прибувшій полк затверджую згідно штатів», «оголошується для виконання слідуюче», «в військах, втомлених за три роки війни», «боева енергія й дисципліна», «справі оборони грозить небезпека»*). Очевидно, що поєднанням синтаксичних конструкцій з різними стилетворчими функціями, автори документу досягли не лише семантико-стилістичного, а й експресивно-емоційного ефекту, продемонстрували на рівні вербального мислення й мовлення спорідненість адресанта директивних документів та їх колективного адресату, тобто реальних солдат і офіцерів – носіїв-користувачів національної мови. Засобами з широкого діапазону стилістичного синтаксису було окреслено перспективний за тих умов шлях розвитку офіційного спілкування у військовій сфері.

Специфіка синтаксичної будови аналізованих документів розкривається через характеристики словосполучення – структурного осередку речення [6, с. 10-16]. Семантико-синтаксичні відношення між його головним та залежним компонентами, типи їх формально-синтаксичних зв'язків ілюструють зв'язки між внутрішньомовними впливами та позамовними реаліями. Розподіл у тексті відносних частот уживання словосполучень залежно від їх семантичного навантаження відображає вагомість названих ними соціальних явищ, слугує фактором істотності цих зв'язків [12, с. 64-65].

Досліджувані матеріали відзначені акцентованим вживанням різних за складністю іменних конструкцій, що позначають підрозділи національної армії: *«першого українського полку», «першого українського охочого полку», «українського полку»*. Семантично ці словосполучення тотожні за обсягом, оскільки співвідносяться з

тим самим поняттям, що позначає складову тактичну одиницю дивізії або бригади із самостійним управлінням [13, с. 367]. Семантико-синтаксичні характеристики опорного слова та категоріально-морфологічні властивості залежних компонентів – порядкових числівників та прикметників у функції однорідних узгоджених означень – зумовлюють характер атрибутивних відношень між ними, виражений у зв'язках узгодження.

Сполуки такого типу як загальна складна назва військової одиниці в аналізованих текстах набувають ознак складеного галузевого терміну, і роль члена речення виконують тільки в повному своєму складі. Активне вживання нерозкладних словосполучень, професійно маркованих у межах військового спілкування, мало на меті подати максимальний об'єм інформації в перших офіційних документах і відтворити синтаксичними засобами фронтів умови, на тлі яких відбувалась розбудова української армії (*«товаришій-салдати», «за прикладом польських легіонів», «кавалерійські частини», «з запасних частей поза фронтом», «гарматні частини», «мортирні гарматні дивізіони», «Генеральний штаб», «мобілізаційний відділ»*).

Окрему підгрупу становлять конструкції, де в ролі головного члена виступають віддієслівні деривати командної семантики (*«наказ», «рапорт», «боротьба», «охорона»*). Семантична валентність цих іменників визначає характер атрибутивно-об'єктних відношень між складовими елементами і тип підрядного зв'язку – керування відмінковою чи прийменниково-відмінковою формами залежного іменника або іменникової сполуки з неподільним в умовах контексту значенням (*«рапорт отамана полку», «для боротьби з ворогами», «до охорони прав Республіки», «формування полку», «наказ по Військовому Генеральному Секретарству»*). Подібні іменні словосполучення керуючого віддієслівного іменника та синтаксично пов'язаних із ним способом сильного або слабого керування іменників у непрямих відмінках містять більш виразні потенції уточнення, пояснення [5, с. 203]. Такий типовий для українських військових документів синтаксичний засіб посилює вагомість викладеного.

Часто зустрічаються іменникові сполуки з атрибутивно-присвійним характером відношень між основним компонентом та залежними означеннями: узгодженими, у морфологічній подібності порядкових числівників і прикметників, та неузгодженими, у вигляді символічних назв. Останні, виражені, переважно, сталим словосполученням – власною назвою, пов'язані з пануючим словом синтаксичним зв'язком прилягання: *«Сьомий кінний козачий Гетьмана Богдана Хмельницького полк», «Шостий кінний козачий Гетьмана Мазени полк», «Другого курія перший запасовий Український полк», «Перший Стрілецький «Вільної України» полк», «2-ий кінний козачий Лубенській Гетьмана Сагайдачного полк», «П'ятий кінний козачий Чорноморський Гетьмана Дорошенка полк»*. Родовий відмінок неузгоджених означень можна пояснити процесом семантичної редуції складового слова-конкретизатора «імені». Внаслідок набуття синтаксичним елементом абстрактнішого значення сталася втрата потреби в додатковому залежному члені.

У наведених прикладах розміщення позиції присубстантивних означень перед означуваним компонентом надає стилі піднесеності, емоційної насиченості. Традиційним для офіційних документів є розташування означень після головного слова (*«комісаріат Київської військової округи», «дивізія Української Республіки»*). Сполучення, що набули ознак складених термінів, за допомогою дефінітивних елементів виражають найхарактерніші ознаки названих ними понять зі сфери українських військових формувань. Таким чином актуалізується їх висока соціальна цінність.

Широко вживаються конструкції, утворені на основі канцелярських мовних штампів: *«затверджую згідно штатів полків», «переформувати по існуючому штату», «йдуть до розпорядження», «беруть на постачання», «довести до повної українізації», «затверджується по штату»*. Центр основного змістового навантаження цих синтаксично нерозкладних сполук зміщений від керуючого дієслова в бік залежного іменника або прийменниково-іменникової групи, семантика яких лежить у площині суто українських адміністративно-військових реалій того періоду.

Характерними для досліджуваних документів можна вважати іменні конструкції, де керуючим компонентом виступає віддієслівний іменник з семантикою процесу, а залежним – поєднання інфінітиву з модальним словом, що є виразником атрибутивно-об'єктних відношень (*«бажання відправити»*). Такий інфінітив, нерідко синонімічний віддієслівним іменам, конкретніше, точніше передає цілеву настанову, а з боку стилістичного синтаксису дозволяє розірвати ланцюг непрямих відмінків, традиційний для сфери офіційного військового спілкування [5, с. 204-207].

Привертають увагу словосполучення з віддієслівними іменниками *«формування», «укріплення», «сформування», «творення», «виділення»* як у функції головних, так і залежних членів: *«в справі формування першого українського полку», «укріплення нового ладу», «творення окремих українських частей на фронті», «для формування першого українського охочого полку», «сформування з них українського полку», «про формування запасних команд», «виділення українців в українські військові відділи»*. Інформативна достатність дериватів віддієслівного походження поширюється на опрідмечення процесу, що посилює синтаксичну активність іменника, виявлену в керуванні родовим відмінком множини залежної словоформи. Цим синтаксичним прийомом автори документів досягають коннотативного ефекту множинності, збільшеної чисельності новостворених українських військових формувань.

Дослідження синтаксичного аспекту офіційних документів української армії першої чверті ХХ сторіччя проливають світло на процеси формування і розвитку підсистеми військового вербального спілкування та окреслюють перспективи наукового пошуку, спрямованого до відтворення мовної картини сьогоденного дня Збройних Сил України з притаманними синтаксичному рівневі інноваціями та характерними особливостями.

Джерела та література

1. Олег Божко. Військова історія України: предмет, завдання, значення // Військово-історичний альманах. – 2002. – Число 2. – С. 4-7.
2. Винниченко В. Відродження нації. Частина I. / Репринтне відтворення видання 1920 р. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1990. – 349 с.
3. Данилевська О. М. Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – К., 2005. – 18 с.

4. Коваль М. В., Кульчицький С. В., Курносів Ю. О. Історія України: Навчальний посібник. – К.: МП «Райдуга», 1992. – 512 с.
5. Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль. Збірник статей. – Київ – Івано-Франківськ, 2002. – 460 с.
6. Мельничук О. С. Про два синтаксичні рівні формування й опису словосполучень // Мовознавство. – 1970. – № 6. – С.10-16.
7. Наказ по Військовому Генеральному Секретарству Української Народної республіки (20 грудня 1917 р. м. Київ). – Фонди Музею Збройних Сил України; одиниця зберігання № 424.
8. Наказ по Військовому Генеральному Секретарству Української Народної Республіки (21 грудня 1917 р. м. Київ). – Фонди Музею Збройних Сил України; одиниця зберігання № 426.
9. Поліщук Н. М. Українська дипломатична лексика періоду УНР: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – К., 1994. – 16 с.
10. Рудий Г. Я. Газетна періодика – джерело вивчення проблем української культури. 1917-1920 рр. /НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України НАН України, 2000. – 442 с.
11. Сушко О. І. особливості функціонування фразеологічних одиниць офіційно-ділового стилю періоду незалежності України при УНР та Гетьманаті // Мова і культура: У 10-ти томах. – Т. III. – Вип. 6. – Ч. 1. – К., 2003. – С. 204-208.
12. Сушко О., Мосенкіс Ю. Л. Деякі актуальні питання дослідження фразеології службових документів // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – К., 2005. – Випуск 78/79. – С. 58-71.
13. Статуту Збройних Сил України. – К.: Атіка, 2006. – 432 с.

Чуприна Н. Н.

ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ТЕКСТА ПАРОДИИ

Каждая пародия по своей природе интертекстуальна, межтекстовое взаимодействие для нее является обязательным фактором. Содержанием пародии становятся форма и содержание пародируемого текста в их единстве. Без адекватного фонового знания пародия не может быть воспринята как пародийный текст. Что же касается лингвистических основ текста англоязычной пародии, то, по мнению М. Вербицкой, они не могут быть поняты без обращения к звучащей речи, без изучения ритмико-интонационных особенностей текста, т. е. специфического тембра, который определяется лингвопоэтикой текста и, в свою очередь, определяет восприятие текста как пародийного; под тембром П понимается специфическая сверхсегментная окраска речи, придающая ей те или другие экспрессивно-эмоциональные свойства.

В своей работе «Литературная пародия как объект филологического исследования» М. Вербицкая называет такой тембр тембром П [1]. Однако, мы полагаем, что такой подход является слишком узким и нецелесообразным, поскольку М. Вербицкая не сопоставляет тембр П с тембром I, не дает четких характеристик, которые бы выявили разницу между тембром I и тембром П.

Таким образом, будем рассматривать данный тембр как пародийный.

Пародийный тембр является основой для любой речевой пародии. Как отмечает М. Вербицкая, что благодаря этому просодическому оформлению совершенно меняется направленность высказывания, его содержание-намерение, оно перестает соотноситься с действительностью как таковой и несет информацию уже не о ней, а о первоначальном оригинальном высказывании, одновременно выражая ироническое, сатирическое или юмористическое отношение пародирующего к этому «прецедентному тексту» [1]. В романе У. Голдинга «Повелитель мух» «речевое пародирование становится своего рода оружием в борьбе за лидерство между подростками:

... «Piggy grabbed and put on the glasses. He looked matevolently at Jack.

«I got to have them specs . Now I only got one eye. «Jus you, wait» –

Jack made a move towards Piggy who scrambled away till a great rock lay between them. He thrust his head over the top and glared at Jack through his one flashing glass.

«Now I only got one eye. Jus you wait» – Jack mimicked the wine and scrambled.

«Jus you wait – yah»

Piggy and the parody were so funny that the hunters began to laugh.

Jack felt encouraged. He went on scrambling and the laughter rose to a gate of hysteria» [2].

В данном случае в просодическом оформлении высказывания при его пародийном повторе, в первую очередь, необходимо отметить появление специфических качеств голоса. Появляется «сдавленный голос», специфическая злобная улыбка.

Ироническое отношение автора к описываемому находит свое выражение в специфическом звучании текста, а именно в пародийном тембре. Далеко не всякий читатель способен воспринимать пародийный тембр; только начитанный, филологически образованный человек слышит это «звучание» в своей внутренней речи и правильно воспринимает данный текст. Для многих пародийный тембр может остаться незамеченным и неузнанным. Данный тембр является одним из важных составляющих общей словесной ткани пародийного художественного текста. Не уловив его, читатель не сможет до конца прочувствовать и воспринять игру пародии.

Следующий специфический аспект узнавания пародии – графический, воспринимающийся визуально без чтения текста. Так, в пародии Миры Баттл «Sweeniad» на Т. С. Эллиота используются различные типографические шрифты, иероглифы и даже азбука Морзе, представленная в виде точек и тире [4]. Следует отметить, что данные графические знаки привлекают внимание перед чтением текста, и вызывают совершенно определенные ассоциации с модернистской поэзией вообще, и с творчеством Т. С. Эллиота, в частности.

Пародия представляет собой сложное неразрывное единство с прецедентным текстом. Однако, такая «двойная» функция художественной детали – необходимость понять и интерпретировать ее в связи с оригиналом, а также в экстралингвистическом контексте – характерна именно для пародии. Пародия будет смешна и понятна для реципиента только тогда, когда он сможет расшифровать все ее признаки.

Обратим внимание на огромную роль звукового сходства слов, которое является основой пародийного сопоставления и переосмысления. Именно звучание, фонетическая форма заимствуется и обыгрывается пародистами. Такой прием, как аллитерация играет роль одного из основных компонентов при создании ритма в тексте пародии [1].